

ըր խոստանում էր. նա ոչ Սորենացու յիշածը կարող է լինել և ոչ էլ «Ննովքայ զիրք» անունով յայտնի անվաւեր զրութեան հետ, ինչպէս երևում է: որ և է կապ ունի: Վերջինս հրեական ծագումն ունի և զրուել է հաւանականօրէն Ռրիստոսից առաջ և յիշուած է արդէն Յուդայի թղթի մէջ (համ. 14):

Մեր դարում յայտնուել է այդ զրքի եթովպերէն թարգմանութիւնը միայն (գերմաներէնի փոխադրուած և հրատարակուած Բերլինի ուսուցչապետ Ռելլմանի ձեռքով) և այս թարգմանութիւնը բովանդակում է իւր մէջ հրեշտակների մի մասի անկման պատմութիւնը, հրեշտակների միջոցով երկնքի երկրի, դժոխքի արքայութեան զաղտնիքների մասին, տրուած յայտնութիւններ ևն: Այդ զրուածքի հետ մեր տեսիլը համեմատելու միջոց չունինք, բայց վերջինիս բովանդակութիւնը յայտնի վկայում է, որ խաչակրաց արշաւանքից առաջ զրուած լինիլ նա չէ կարող: Նոյնպիսի մի զործ է նա, զրէթէ նոյն արժէքն ունի, ինչ որ Ռանիէլ մարգարէի մեր ձեռագիրներում պահուած անվաւերական Տեսիլը, միայն թէ սորա ծագումը հայկական է, իսկ առաջինը հաւանականօրէն օտար աղբիւրից է առնուած:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

մրազրութիւնս ստացել է Ս. Իշմիածնի միաբանութեան աւագադոյն անդամ բարձր սրբազան Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Սմբատեանցից հետեւիալ նամակը որի մէջ երկու հնադիտական գիւտերի մասին է աւետում:

Հայկական բեւեռազրութեան հետազոտողների նահապետն է սրբազան Մեսրոպ Արքեպիսկոպոսը, որ մինչև այժմ էլ չէ դադարում արձանագրութիւնների հետախուզութիւնից: Աչքի առաջ ունենալով այն հետաքրքրութիւնը, որ այժմ կայ հայկական կամ վանեան կոչուած բեւեռազրութեան համար, շտապեցինք այդ մասին աւետելու, մի այլ անգամուան թողնելով այդ արձանագրութեան ձգրտապատկերն հրատարակելը:

Նրկորդ գիւտը նոյնպէս իւր նշանակութիւնն ունի, քանի որ մինչև այսօր միւսէոնի (mosaïque) հետքեր դեռ չեն գտնուած Հայաստանի աւերակների մէջ, թէպէտ և պէտք է ստուգապէս ենթադրել, որ բիւզանդական ճարտարապետութեան հետ հանրախօս չկարող է լինել ևս մուտք պիտի գործած լինի Հայաստան Բագրատունեաց շրջանում:

Մորազիւտ միւսէոնի նկարը Մորին Սրբազնութիւնը ուղարկել է Մոսկուայի հնադիտական ընկերութեան, որ երեւի լոյս կընծայէ այդ իւր հրատարակութիւնների մէջ:

Ահաւասիկ Մորին բարձր Սրբազնութեան նամակը.

Բագմաշխատ Խմբագրութեան Արարատ ամսագրի.

Ազգիս վեհախառ Հայրապետի բանաւոր հրամանով նոյնմբեր ամսի սկզբներումն ուղարկուած լինելով Իզդիր եկեղեցի օծելու և քահանայ ձեռնադրելու, օգուտ քաղեցի առ թից և պաշտօնական գործերս աւարտելուց յետոյ մի փոքրիկ հնադիտական արշաւանք գործեցի դէպի Յուդկերտ և Արմաւիր:

Ուղեկիցներս էին Ս. Իշմիածնի միաբաններից արժանապատիւ Հմայեակ վարդապետ Արշարունին, բարեշնորհ Բագրատ վ. Թաւաքալեանն ու շրջակայ գիւղերի քահանաներից ոմանք:

Այժմեան Ռաշքուռուն գիւղում, որ հին Յուդկերտի տեղն է, խմացանք, որ այդ տեղից մի վերստ հեռու, դէպի արեւելք, արքունի պողոտայի վրայ անցեալ տարի բացուել է մի հին եկեղեցու հիմք: Նախ փութացինք

այդ եկեղեցին տեսնելու: Մի փոքրիկ բլրակից հողը վերցնելով՝ բացուելէր մի եկեղեցու հիմք, մեծամեծ որցաքարերով շինուած: Արձանադրութեան հետք չըգտանք: Սախ քան այս աւերակների հիմքը բացուելը, զիւղացիք մի կողմի պատի քարերը քանդել տարել էին շինութեանց համար առանց իմանալու, որ այդ տեղ եկեղեցու աւերակ կայ: Այժմ այդ աւերակ եկեղեցին ս. Կարապետի անունն է կրում, զիւղացիք ս. սեղանի տեղը սրբել և պատրաստել են, ուր ուխտի եկողները մոմ են վառում և խոնկ ծխում: Այս աւերակը բանուկ ճանապարհի վրայ դանուելով, իգգիրից դէպի Ալի-ղըզը (նոր Ախոբի), բոլոր անցորդների համար գրեթէ ուխտատեղի է:

Այս եկեղեցու մօտերը մի քանի բլրակներ ևս փորուած էին և հաստ ու պինդ քարերով շինուածոց հիմունք բաց արած, որոնցից մէկը եռանկիւնաձև էր:

Թէ եկեղեցու և թէ միւս շինուածների քարերը բերուած էին երևի Մասիս լեռան ստորոտում գտնուող ամենահին բերդերի քարերից, որոնք նման են Արմաւրի բերդի քարերին թէ մեծութեամբ և թէ զոյնով:

Ս. Կարապետ եկեղեցու աւերակից վերագարձանք զիւղը: Աշանային առատահոս անձրևները արգելեցին մեզ զնալու և հետագօտելու Բաշ-բուլաղ անունով աղբիւրի և նոյնանուն քրդի զիւղի վերեւում եղած հինաւորաց բերդը:

Դաշբուռուն զիւղում 1880 և 1881 թուականներին բեւեռաղիր արձանադրութիւններ էի գտել, որոնցից երկրորդն ու երրորդը պահուում էին ոստիկանի (պէշ-ասի) դրանը, իսկ առաջինը մի անշնորհք զիւղացի սանդի քար էր շինել, որին թէպէտ շատ յանդիմանեցինք, բայց արդէն անցել էր:

Յաջորդ օրը յետ դարձանք իգգիր և այն տեղից Լվջիլար զիւղն անցանք, ուր օճեցինք տեղւոյն նորահառոյց ս. Աստուածածին եկեղեցին և մխիթարեցինք ժողովուրդը քարոզելով:

Այստեղ մեզ յայանեցին, որ մերձակայ

(Թէջրու^{*)}) զիւղում մի հողակոյտի եզերքին մանրախիճ է երևում, որ չեն ճանաչում թէ ի՞նչ տեսակ քարեր են: Հետաքրքրուելով զիւղացուց՝ պատմածներից գնացինք Թէջրու: Գիւղից մի վերստաչափ դէպի հարաւ արեւելք գտնուում էր յիշեալ հողակոյտը, որ աւելի մի մոխրակոյտ էր, սորա եզերքին երևում էին այն յիշուած մանրաքարերը:

Անմիջապէս զիւղիցը կանչել տուինք 15 մշակ և հրամայեցինք բլուրը փորել: Քիչ փորելուց յետոյ բացուեցաւ մի սրահի յատակ գոյնզգոյն քարերով ծաղկանկար դարդարուած, ինչպէս հին բիւզանդական կամ արաբական միւսէն, (mosaïque) է: Արդեօք այս աւերակը զաւառիս նախնի իշխանների կամստրականների պալատի մնացորդն է, թէ՞ արար ոստիկանների դղեակի աւերակը:

Թէջրուից 8—9 վերստ գալով և անցնելով Նրասիս գետը՝ հանգստացանք Մարդարի զիւղում, ապա անցանք Նոր-Լվջիլար, Ուղուն-Օբայ, Արմաւու և Ղուզի-գիտան հայրենակ զիւղերն և հասանք Արմաւիր: Յաջորդ օրը կիւրակէ էր, ս. պատարաղին ներկայ լինելուց և ժողովրդին մխիթարելուց յետոյ ամբողջ խմբով գնացինք Արմաւրի բլրի զլսին կանգնած խաչն համբուրելու: Այս բլրի վրայ կանգնած մատուռը նշանաւոր ուխտատեղի է 1870 թուից սկսած, ուխտի օրերը որոշուած են Զատիկի երկրորդ կիւրակէն՝ զարնանը, իսկ զիւտ խաչի տօնը՝ աշնանը: Ուխտատեղի խաչն ու աւետարանը համբուրելուց յետոյ հնազիտական հետախուզութիւնով պարապեցինք:

Արմաւիրը մի անսպառ շտեմարան է հնագիտութեան, միայն որոնող ու փնտռող է պէտք:

Անցնելով բլրի հարաւ արեւմտեան կողմը և պարսպի թափած քարերը^{**)} աչքէ անցնելով

*) Թէջրու կամ Թաջիրու պարսկերէն նշանակէ վաճառականաց տեղի, որոյ կրճատումն է Թաջրու, որ նշանակէ Թագ ունեցող: Բայց աւելի հաւանական է Տաճար բառի աղաւաղումն լինել, որ է պալատ:

**) Երջաքնակ զիւղացիք անխնայաբար քանդում են Արմաւրի պարիսպները, պէտք էր արգելել այդ աւերման գործը, որ նութիւնները շանհետանան:

պատահեցինք քարից կտրած մի արձանագրութեան, որի հորիզոնական երկարութիւնն էր 21 արշին, իսկ ծայրերի ուղղանկիւնի զծերինը 2, 2 արշին: Այս տարածութեան վրայ 25 արշին քարը տաշուած, կոկուած և արձանագրութիւնով ծածկուած էր: Մինչև արձանագրութեան ստորին տողը 3 արշին էր բարձրութիւնը գետնից: Տողերի թիւն էր 5, իսկ զրութիւնը յայտնի բևեռագրութիւն է, թէպէտ անձրևի և արևի ազդեցութիւնից վերին աստիճանի աւերուած: Այս արձանագրութիւնը բլրի բնական, կարմիր և փխրուն քարերի վրայ փորագրուած լինելով՝ անձրևաջրերը մաշել էին, ուստի և զրութիւնը շատ էր եղծուել, այն աստիճան, որ առաջին հայեցքից մինչև իսկ դժուար էր ճանաչել, որ այդ տեղ արձանագրութիւն կայ: Տողերի սկզբներում, միջում և վերջում մի քանի տեղ կային անեղծ դրեր, որ կարելի եղաւ օրինակել: Ամբողջ արձանագրութեան ճշգրտապատկերի հանելը թողնելով յարմարագոյն ժամանակի՝ օրինակեցինք միայն անեղծ դրերը:

Արմաւրի այս նոր արձանագրութեան երևւան դալը մի ապացոյց է, որ բևեռագրութիւնը շատ զործածական է եղել հնումը Արարատեան երկրում, ուր դեռ ևս շատ այդպիսի արձանագրութիւններ կարող են գտնուել եթէ անձնուէր և յարատե հետազօտողներ թիւը շատանայ:

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՂԻՍԿՈՂՈՍ ՍՄԲԱՏԵԱՆՑ.

ՖՐԵՕԲԵԼԻ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿԸ.

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆ.

ՖՐԵՕԲԵԼԻ ՄԱՆԿԱՎՈՐԺԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿԻ
ՆՊԱՏԱԿԸ.

Հարուստութիւն) *

իկին վան—Քալքարը զրա մասին պատուական տեղեկութիւններ է տալիս ճանաչելով մարդկային բնութիւնը և ընդունակութիւնները, Ֆրէօբէլը տուեց իր մանկավարժական եղանակին բոլորովին հասարակ, բնական, ներդաշնակ տեսք: Մա իր ուշադրութիւնը չէ դարձնում միայն մարդու ընդունակութեանց վրայ, այլ և ամբողջում է նրա հոգին ու մարմինը: Ֆրէօբէլը ոչ մի բան մոռացութեան չէ տուել, նա աշխատում է զարգացնել մարդու ֆիզիքական, մտաւոր և բարոյական կողմերը: Ֆրէօբէլը զրել է իր կրթական եղանակը զուտ մարդագիտական հիմքի վրայ: Զարգացման իւրաքանչիւր շրջանից խղճի մտօք հարցնում է, թէ ինչ է հարկաւոր երեխային, որն է այն օրէնքը, որ որոշում է ընդունակութիւնների զարգացման կանոնաւոր ընթացքը:

Ֆրէօբէլը կարողացաւ ցոյց տալ ամենալաւ եղանակը, որ պահանջում է մարդել մկանները և զործարանները առանց արգելելու կամ նուազեցնելու սրտի, երեւակայութեան և ճաշակի զարգացումը:

Մա աշխատում է իւրաքանչիւր մարդուն տէր դարձնել իր այն ընդունակութիւնների, որ բնութիւնը տուել է բնորան, նա կամենում է պահպանել ամեն մի մարդու ինքնությունութիւնը, տալով նրան միջոց զարգացնելու այն ձիւրքը, շնորհքը, որով նա ուրիշներից զանազանուում, որոշուում է: Զրկայ երկու մարդ, որոնք ունեն

*. Տես Նախընթաց համար: